

- в національній державі агресивна політика більш сильна, оборонна – більш досконала;
- устремління держави до збереження політичної рівноваги;
- принципом внутрішньої політики є боротьба за верховенство певних груп в державі;
- зовнішня політика держави має визначальну роль по відношенню до політики внутрішньої [3, с. 76].

Л. Гумплович критикував теологічні трактування держави та теорію суспільного договору. Оскільки він виходив із постулату соціальної нерівності, то критично відносився до теорії ідей рівності та свободи, які вважає невірними. Він відкидає наявність невідчужуваних прав людини. На його думку, вони є результатом переоцінки цінності життя людини. «Свобода та рівність несумісні з державою, вони – безпосереднє заперечення останнього». Для людей немає іншого вибору, окрім держави [6, с. 61].

Виходячи із викладеного вище можливо зробити наступні висновки:

1. Л. Гумплович розподіляв ідеї соціального розподілу та соціального детермінізму в соціології, вважав першоелементом соціальну групу, розглядаючи індивіда як провідника інтересів соціальної групи.
2. Австрійський соціолог досліджував форми мислення в їх взаємозв'язку з історичною епохою.
3. Вчений одним із перших в соціології сформулював власну теорію конфлікту. Він обґрунтував універсальну формулу соціального розвитку, довівши, що атрибутом будь-якого соціального процесу є боротьба за владу.
4. Л. Гумплович є одним із основоположників політичної соціології. Він з позицій консерватизму зробив спробу вирішити ряд проблем, пов'язаних з сутністю і генезою держави, права та моралі, співвідношення політики і соціології.
5. Визнаючи відносність деяких соціологічних поглядів Л. Гумпловича, їх протирічність та недоліки, очевидні на фоні наступних досягнень суспільних наук, ми вважаємо, що він одним із перших дослідив проблеми теорії конфлікту, теорії соціальних груп та політичної соціології.

Список використаних джерел

1. Струве П.Б. Гумплович Людвиг // Энциклопедический словарь / изд. Ф.А. Брокгауз и И.А. Ефрон. – СПб, 1898. – С. 899-900.
2. Осипова Е.В. История социологии // Справочное пособие по истории немарксистской западной социологии. – М.: Наука, 1986. – 511 с.
3. Гумплович Л. Социология и политика. – М., 1895. – 122 с.
4. Гумплович Л. Индивидуализм, группа и среда // Жизнь. – 1899. – Т. 8. – С. 181-188.
5. Гумплович Л. Социологические очерки. – Одесса, 1895. – 98 с.
6. Гумплович Л. Основания социологии // Западно-европейская социология XIX – XX века / Под ред. В.И. Добренькова. – М.: Издание Международного университета Бизнеса и Управления, 1996. – 520 с.
7. Гумплович Л. Очерк истории социологии. – СПб, 1899. – 130 с.
8. Гофман А.Б. Семь лекций по истории социологии. – М.: Мартис, 1995. – 204 с.
9. Social Darwinism in American Thought. – Boston, 1972. – 248 p.
10. Гумплович Л. Общее учение о государстве. – СПб, 1910. – 516 с.
11. Гумплович Л. Основы социологии. – СПб, 1899. – 360 с.

ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ОБМЕЖЕННЯ ВЛАДИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Кобан О.Г.

(кандидат юридичних наук)

***Анотація.** У статті розглядаються теоретико-методологічні проблеми правового обмеження влади, основу якого складає конституційне обмеження влади..*

***Ключові слова:** обмеження влади, конституційне обмеження державної влади.*

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и методологические проблемы правового ограничения государственной власти, основу которого составляет конституционное ограничение власти.

Ключевые слова: ограничение власти, конституционное ограничение государственной власти.

Summary. Article analyzes theoretical and methodological issues related to the legal restraints of the governmental power, which are based on the constitutional limitation of power.

Keywords: limitation of authority, constitutional limitation of power.

Під механізмом правового обмеження державної влади в сучасній юридичній науці розуміють визначений конституцією та законами держави комплекс взаємопов'язаних юридичних засобів, що забезпечують збалансоване функціонування державної влади та спрямовані на унеможливлення зловживань з боку влади, гармонізації інтересів особи, суспільства та держави.

Найбільш послідовно втілює ідею правового самообмеження державної влади концепція конституціоналізму, яка вивіщує над державою конституцію як основний закон.

У цьому контексті конституціоналізм розглядають як доктрину і практику обмеженого правління, протилежного за змістом державному свавілля. При цьому, вважається, що таке правління уможливиться за рахунок обмеження діяльності державної влади правом, зокрема найперше конституцією.

Тут викликає значний інтерес генезис розглядуваної проблеми у працях сучасних українських вчених. Так, на думку О.М. Бориславської, конституціоналізм передбачає обмежене правління як свій складовий елемент, що скеровується на гарантування прав і свобод особи[1].

Крусян А.Р. розуміє під конституціоналізмом ідеологію та практику самообмеження публічної влади на користь громадянського суспільства, прав, свобод та інтересів особи[2].

Пархоменко А.Г. визначає конституціоналізм як "рух до правової конституційної держави, в якому конституція закріплює основні принципи демократичного конституційного ладу: народовладдя; верховенство права в житті суспільства; зв'язаність держави у своїй діяльності правовими законами; розподіл влади; державний суверенітет; федералізм; політичний плюралізм; різні форми економічної діяльності; світський характер держави; самостійність місцевого самоврядування"[3].

М.В. Савчин вважає конституціоналізм такою системою правління, яка визначає гарантії прав людини й основоположних свобод та організації публічної влади на засадах її поділу та обмеження свавільного застосування закону[4]. При цьому він вважає основним юридичним механізмом обмеження державної влади поділ влади та судовий контроль за актами цієї влади[4].

О.Ф. Скакун навиває конституціоналізмом "систему ідей, концепцій (реалізованих чи нереалізованих), спрямованих на пошуки державно-правових засобів, конструкцій і форм (розподіл влади, парламентаризм, виборча система, місцеве самоврядування), здатних запобігти узурпації публічної влади й безвідповідальності перед індивідами і суспільством[5].

Тодика Ю.М. визначав конституціоналізм як систему "ефективно діючих конституційно-правових інститутів, направлених на забезпечення зв'язаності держави правом, реалізацію прав людини і громадянина, а також систему поглядів і переконань про конституцію, її соціальну сутність і призначення, про політико-правові цінності та їх втілення на практиці"[6].

Шаповал В.М. поєднує конституційно-правові норми з практикою їх реалізації, вважаючи, що конституціоналізм передбачає насамперед самообмеження державної влади за допомогою конституції, яка передбачає відповідну практику регулювання суспільних відносин, задіюючи до цього конституційно-правові обмеження державної влади[7].

Шевчук С.В. наголошує на значенні в системі конституціоналізму інструментів конституційної юрисдикції, покликаних обмежувати всевладдя державної влади і

дотримується думки, що конституціоналізм передусім є "режим функціонування державної влади відповідно до Конституції"[8].

Тією чи іншою мірою подібні висловлювання щодо поняття, змісту та сутності конституціоналізму як втілення правових обмежень державної влади присутні в працях інших зарубіжних учених-конституціоналістів та політологів. Так, класичним вважається висловлювання англійського вченого С. Маклвейна про те, що "конституціоналізм, або верховенство права, є юридичним обмеженням держави та повною протилежністю свавільному правлінню"[9].

Угорський вчений А. Шайо визначає конституціоналізм як обмеження державної влади в інтересах громадського (суспільного) спокою. «Він намагається охолодити поточні пристрасті, не загрожуючи ефективності управління» [10]. При цьому самі конституції, на його думку, приймаються для взаємного обмеження прав людини та держави в цілях обопільної користі[10].

Е. Барендт говорить про конституціоналізм як про "віру в існування конституційних засобів щодо встановлення державних обмежень"[8]. Польський дослідник М. Вирзиковські ототожнює поняття конституціоналізму із "новітньою концепцією конституційної правової держави"[11], а румунський конституціоналіст Б. Янку розглядає це поняття як "самообмеження держави індивідуальними правами, розподіл влади і конституційний (судовий) контроль"[12].

Дж. Сарторі до структурних елементів конституціоналізму відніс верховенство права; судовий контроль над діями влади; незалежність судових ораторів та суддів від законодавчої політики; незалежний і справедливий судовий процес; можливість судової влади творити право відповідно до встановленої процедури[13].

Американський правознавець Л. Генкін виділяє декілька характерних ознак конституціоналізму: а) конституціоналізм ґрунтується на суверенітеті народу, який проголошується Конституцією; її найвища юридична сила – результат волевиявлення народу; воля народу є основою легітимації діяльності держави; тільки народ приймає Конституцію, створює систему правління та відповідає за її належне функціонування; б) Конституція є найвищим правом, а не програмним політичним документом; будь-які дії держави мають відповідати Конституції та здійснюватись у межах конституційних обмежень; в) Конституція має встановлювати представницьке правління, яке відповідальне перед народом на підставі загального всенародного періодичного волевиявлення; г) принцип народного суверенітету не є виключною основою конституціоналізму, окрім нього, мають дістати юридичні гарантії принцип верховенства права, принцип державного правління на демократичних засадах, а також принцип обмеженого правління, поділу влади із системою стримувань та противаг; цивільний контроль за військовими силами, поліція здійснює свою діяльність на підставі закону, а суд контролює її діяльність; конституціоналізм передбачає незалежність суддів; д) наявність інституту конституційного контролю як судової гарантії Конституції; е) дія Конституції не може бути припинена або скасована; Конституція не може тлумачитися політичними органами та партіями; Конституція може бути змінена тільки за певною процедурою, яка відповідає встановленій конституційній моделі та забезпечує її жорсткість і верховенство стосовно інших правових актів; є) Конституції повинні гарантувати можливість певного маневру, який є необхідним для врахування конституційної традиції країни з метою конституціоналізації фундаментальних цінностей суспільства; ж) конституціоналізм потребує від держави гарантії та захисту конституційних прав і свобод, захищає особисті свободи від державного або іншого примусу[9]. Визначальним для нього в конституціоналізмі є правління відповідно до конституції; поділ влади; суверенітет народу і демократичне правління; конституційний контроль; незалежність правосуддя; обмеження суб'єктів владних повноважень правами людини; контроль над поліцією та цивільний контроль над військовими; державна влада, заснована на обмеженні владних функцій[4].

Як видно, конституціоналізм як ідея і концепція містить досить деталізований підхід до правового обмеження державної влади, зокрема до структурування конкретних її правообмежень, насамперед, на конституційному рівні.

Своєрідне продовження змістовно вона має в концепції верховенства закону, яка, зокрема, передбачає у різних своїх версіях або обґрунтування верховенства (суверенітету) законодавця як необхідного елементу забезпечення обмеження державної влади правом, або деталізацію вимог, адресованих здебільшого до органів виконавчої та судової влади, які повинні підпорядковуватися як формальним, так і змістовним обмеженням, визначеним, насамперед, у законі як акті парламенту.

Натомість, наукові концепції, які обґрунтовують верховенство права («правовладдя», за С.П. Головатим[14]) виходять із концептуально інших передумов обмеження державної влади правом, а саме із пріоритетності суб'єктивних прав особи перед правами держави (у такий спосіб, зберігаючи своєрідну інтелектуальну «правонаступність» від концепцій природного права), застерігаючи, зокрема, що концепції верховенства конституції та/або закону мають своїм підґрунтям «вульгарний» позитивізм. Ця концепція так само містить в собі суттєвий науково-практичний потенціал, хоча на практиці застосування критеріїв верховенства права в ході правотворчої та правозастосовчої діяльності органів державної влади, звиклих до позитивістських тлумачень права та відповідних практики його застосування, за умов сучасної України виглядає вкрай ускладненим, суб'єктивістським.

Цілком очевидно, що, з практичного боку, корисним буде органічне поєднання обох зданих підходів, що втім не буде, як нам видається, означатиме їх еkleктичного змішування.

Безумовно, слід підтримати позиції тих учених, які вважають права людини за сучасних умов об'єктивним обмежувачем державної влади, проте таким, що не протиставляється державній владі, не суперечить її інтересам, особливо в умовах функціонування демократичної правової держави, а ніби поєднується, сполучається з діяльністю ostatньої. Способом такого сполучення, як нам видається, слід вважати концепцію народного суверенітету.

Отже, розглядаючи конституційну фіксацію народного суверенітету як прояву узагальненої волі людей щодо створення держави, можна твердити про те, що у такий спосіб державна влада самообмежується. Адже власне права людини, у цьому контексті, не постають як дещо протиставлене державі, а як підґрунтя вже самої держави внаслідок реалізації народного суверенітету щодо утворення і функціонування цієї ж держави. Саме права людини через механізм «загальної волі» стають обмежувачем державу чинником, не виступаючи при цьому якимсь зовнішнім щодо державної влади інструментом[15].

У цьому сенсі не можна погодитися з висновком П.І. Новгородцева у тому, що принципи, які надають обов'язкової сили актам самовизначення державної волі, лежать поза цією волею і над нею, керуючи нею і спрямовуючи її[16]. Зрештою, ніхто інший, як сам Український народ самостійно, тобто ні від кого не залежачи, здійснює владу в державі як безпосередньо, так і через відповідні органи державної влади (частина друга статті 5 Конституції України[17; 18; 19; 20]).

Як видно, науково-методологічний плюралізм у наведених вище поглядах вказує і на об'єктивну складність порушеної проблеми, і на її методологічну невичерпність, оскільки розвиток відповідних правових явищ, зокрема державної влади у її співвідношенні з правом, часто-густо суттєво випереджає відповідні дослідницькі спроби їх осмислення на належному науково-теоретичному рівні.

Список використаних джерел

1. Бориславська О. Конституційна реформа як шлях формування в Україні конституційної системи обмеженого правління (на основі досвіду європейської моделі конституціоналізму) // Право України. – 2014. – № 7. – С. 49.
2. Крусан А.Р. Сучасний український конституціоналізм. Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2010. С. 73.

3. Пархоменко А.Г. Идеи российского конституционализма и их реализация в отечественном конституционном (государственном) праве. – М.: Молодая гвардия, 1998. – С. 17.
4. Савчин М. Конституціоналізм і природа конституції. Монографія. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2009. – С. 19.
5. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. М.В.М. Корецького; Редкол.: Ю.І. Римаренко (відп.ред.) та ін. – К.: Довіра: Генеза, 1996. – С. 44.
6. Тодыка Ю.Н., Тодыка О.Ю. Конституционное право Украины: Учебное пособие. – Харьков: Райдер, 2003. – С. 231.
7. Шаповал В.М. Сучасний конституціоналізм. Монографія. – К.: Юридична фірма «Салком»; Юрінком Інтер, 2005. – С. 17.
8. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. – К.: Український центр правничих студій, 2001. – С. 140-141.
9. Шевчук С.В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Монографія. – К.: Реферат, 2007. – С. 144.
10. Шайо А. Самоограничение власти (Краткий курс конституционализма) / Пер.с венг. – М.: Юристъ, 2001. – С. 20.
11. Zasady podstawowe polskiej konstytucji / Red.W.Sokolewicz. – Warszawa, 1998. – S. 70. Цит. за: Стецюк П. Про дефініцію категорії «конституціоналізм» // <http://radnuk.info/component/content/article/24642---qq--c.html>.
12. Янку Б. Конституционализм и Конституция Румынии 1991 года // Конституционное право: восточноевропейское обозрение. – 1999. – №3 (28). – С. 31.
13. Sartori G. The Theory of Democracy Revisited. – Chatham, New Jersey: Chatham House, 1987. – P. 309. Цит. за: Стецюк П. Про дефініцію категорії «конституціоналізм» // <http://radnuk.info/component/content/article/24642-----qq--c.html>.
14. Головатий С. Верховенство права (правовладдя): як його тлумачить Венеційська комісія // Право України. – 2011. – № 10. – С. 154-184.
15. Проблеми теорії конституційного права України. Монографія / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Парламентське вид-во, 2013. – С. 260-261.
16. Веніславський Ф. Конституційний лад та суспільний ідеал: до питання про базові цінності конституційного ладу України // Право України. – 2010. – № 2. – С. 125-126.
17. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
18. Барабаш Ю. Установча влада Українського народу як конституційний феномен // Право України. – 2009. – №11. – С. 73-84.
19. Тодика О. Ю. Народовладдя на трансформаційному етапі розвитку держави і суспільства : монографія / О. Ю. Тодика ; за ред. О. В. Петришина ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х.: Право, 2007. – 480 с.
20. Шипілов Л.М. Народовладдя як основа демократичної держави. Монографія. – Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. – 216 с.

УДК 340.11:340.12

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ У ВСТАНОВЛЕННІ ІЄРАРХІЇ ПРАВОВИХ ЦІННОСТЕЙ

Ковальчук О. М.

(кандидат юридичних наук, доцент, в. о. кафедри теорії права та держави юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Анотація. *Робиться спроба обґрунтувати проблематику у встановленні ієрархії правових цінностей. Указуються основні проблеми в забезпеченні цілісності ієрархії правових цінностей та в досягненні правових цінностей-ідеалів.*

З'ясовується важливість правових цінностей в утвердженні соціальних ідеалів.

Ключові слова: *безпека, добро, життя, ієрархія правових цінностей, інтерес, людина, право, правова норма, правова цінність, потреба, правопорядок, правосвідомість, рівність, свобода, справедливість, суспільство.*

Аннотация. *Делается попытка обосновать проблематику в установлении иерархии правовых ценностей. Указываются основные проблемы в обеспечении целостности иерархии правовых ценностей и в достижении правовых ценностей-идеалов.*

Выясняется важность правовых ценностей в утверждении социальных идеалов.